

Balio Sruogos laiškas Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, 1944-03-19, iš Štuthof - į Vilnių

Lager Stutthof, d. 19 März 1944

Prof. Dr. Balys Sruoga
Lager Stutthof b/Danzig
Block XI

Lager Stutthof, d. 19 März 1944

Vanduk mano miela, Rūpintojėle mano! Vor 20 Jahre an diesem Tage haben wir unseres neuen Leben begonnen. Heute sitzt Du in Tränen, ich in Stutthof... Ech! Es ist besser nichts mehr darüber zu sprechen – es wird kommen und unserer Tag! Gestern bekam ich Deine Postkarte v. 1 März (dauerte fast 3 Wochen!) u. kein Brief. In voriger Woche kamen die Päckchen No 14 u. 15 u. die „Kūryba“ No 1, – die sieht besser aus, als die von vorigem Jahre. Gestern bekam ich ein Päckchen vom Bruder Kazys: für so wertvollen Inhalt (Speck) er hat sehr schlechte Verpackung gegeben; die Schachtel war ganz zerrissen, da stand schon keine Adresse, nur der Name des Absenders – es ist wunderbar, dass ich die Sendung bekommen habe; es scheint, das der Inhalt ist ganz gesund geblieben. Bedanke herzlich Kazys! Unsere gegenwärtige Lagerführung ist sehr humanisch u. verständnisvoll zu uns; sie macht für uns alles am besten, was sie kann. Doch u. hier gelten die allgemeine Bestimmungen, u. ein Häftling ist Häftling, – gegen diesen Unglück die Lagerführung hat keine Mittel. Sie kann nicht einen Häftling trösten oder befreien von seiner Verdammung. Gestern, heute u. morgen ich versuche nicht mehr mich zu trösten. Es mag sein, was ist. Ich bin schon so weit gegangen, dass ich schon die Kraft aus dem Trauer nehme. In meinem Herz es ist so viel Schmerz gesammelt, dass habe ich schon den Mass des Schmerzes verloren. Ich weiss, Vanduk, wie Dir ist es schwer das Leben zu meistern, was für Kummervolle hast Du, was für eine Last auf deine Schultern gefallen ist. Ich bin noch unglücklicher, dass ich Dir nichts helfen kann. Ich kann nur... ech, zum Teufel! Wirklich, weiss der Himmel oder Teufel, warum sind gerade wir als Opfer gewählt! Im März sollte ich zu Dir kommen. Die Hoffnung verliere ich noch nicht, – darüber habe ich besondere Berechnung. Doch kann eine Verspätung eintreten: in Kriegszeiten die Papieren wandeln sehr langweilig. Es ist uns gestattet die Litauische Bücher zu bekommen, – doch habe ich sehr wenig Lust zu lesen. Ich lese nicht – genug für mich, – ich bleibe immer allein mit meinen Gedanken: je schmerzlicher – je besser. Man wird empfindlicher zu kleinsten Wehungen der Freiheit – aus der lebendigen Welt. Es ist mir klar: wenn kehre ich zurück – nie u. niemals werde ich aus meinem Vaterlande wegwandern. Die traurige Dörfer meines Vaterlandes, die Felder u. Kirschengarten, die sehnsuchtige Lieder u. berauschende Wälder sind mir notwendiger als die Luft, – sie sind mein Leben! [1r] // Herzlicher Dank u. Gruss an prof. Jurgis – er soll wissen bescheid mein Leben. Besonders herzliche Grüsse an die Nachbarn v. zweiten Hauses u. Onkel Vincas. Ich fürchte, ob Daliukas wird mich verstehen, – ich bin so alt geworden (hier man nennt mich: „der Alte“), u. sie ist so jung. Doch ich Daliuka verstehe, ich sehe ihre Seele u. freue mich. Grüsse die Junge Generation, die sammelt um Dich, – ich bin zusammen mit Euch. Vanduk, heute u. morgen – sind die Tage unserer Jugend. Heute Nacht Du sollst mich im Traum sehen – ich werde sorgen dafür. Küsse unseren Daliukas. Sein gesegnet – Du u. Daliukas – sein gesegnet! Wir werden noch leben, unserer Schmerz wird in eine neue schimmernde Blüte sich ausgiessen! Sei gesegnet, Vanduk!

Dein Bal

P. S. Kannst Du nicht mir ein bischen Thee schicken?

Prof. dr. Balys Sruoga
Stutthofo stovykla prie Dancigo
XI blokas

Stutthofo stovykla, 1944 [m.] kovo 19 d.

Vanduk mano miela, Rūpintojėle mano! Prieš 20 metų tą dieną mes pradėjom naują gyvenimą [1]. Šiandien Tu gyveni ašarodama, o aš Stutthofe [2]. Ech! Geriau nieko daugiau apie tai nekalbėti – ateis ir mūsų diena! Vakar aš gavau Tavo kovo 1 d. atviruką (užtruko beveik 3 savaites!) ir jokio laiško. Praeitą savaitę atkeliavo siuntiniai nr. 14 ir 15 [3] bei žurnalo „Kūryba“ nr. 1, – atrodo daug geriau, nei prieš metus [4]. Vakar gavau paketėlį nuo brolio Kazio: tokiame vertingame turiniui (lašiniai) jis pasirinko labai blogą įpakavimą; dėžutė visiškai suplyšusi, ten jau nebebuvo adreso, tik siuntėjo vardas – nuostabu, kad siuntinį gavau; atrodo, kad turinys išliko visai sveikas. Nuoširdžiai padėkok Kaziui! Mūsų dabartinė stovyklos vadovybė mums labai humaniška ir supratinga; ji dėl mūsų daro viską, ką gali. Bet ir čia galioja bendri nurodymai, o kalinys yra kalinys, – prieš šią nelaimę lagerio administracija bejėgė. Ji negali paguosti kalinio ar išlaisvinti jį nuo pasmerkimo. Vakar, šiandien ir rytoj nebebandau savęs guosti. Tebūnie, kas yra. Jau esu taip toli nuėjęs, kad semiuosi jėgų iš sielvarto. Mano širdyje tiek skausmo susikaupe, kad jau esu netekęs skausmo saiko. Aš žinau, Vanduk, kaip Tau sunku verstis, kiek daug Tu turi rūpesčių, kokia našta užgulė Tavo pečius. Aš dar nelaimingesnis, kad negaliu Tau nieko padėti. Aš tegaliu... et, po velnių! Iš tikrųjų, dangus ar velnias žino, kodėl kaip tik mes buvome išrinkti aukomis! Kovo mėnesį turėčiau grįžti pas Tave. Vilties aš dar neprarandu, – dėl to turiu ypatingą apskaičiavimą. Tačiau galiu pavėluoti: karo laikais dokumentai keliauja labai lėtai. Mums leista gauti lietuviškų knygų, – bet aš labai mažai tenoriui skaityti. Aš neskaitau – man užtenka, – aš vis lieku vienas su savo mintimis: kuo jos skausmingesnės – tuo geriau. Tampi jautresnis mažiausiems laisvės dvelkimams iš gyvojo pasaulio. Man aišku: jeigu sugrįšiu – niekad, niekados nebeišvyksiu iš savo Tėvynės. Liūdni mano Tėvynės kaimai, laukai ir vyšnių sodai, ilgesingos dainos ir svaiginantys miškai man reikalingesni negu oras, – jie yra mano gyvenimas! [1r] // Nuoširdus ačiū ir sveikinimai prof. Jurgiui [5] – jis privalo žinoti apie mano gyvenimą. Ypač širdingi linkėjimai antrojo namo kaimynams ir dėdei Vincui [6]. Bijau, ar Daliukas mane supras, – aš taip pasenau (čia mane vadina „seniu“), o ji tokia jauna. Bet aš suprantu Daliuką, regiu jos sielą ir džiaugiuosi. Pasveikink jaunąją kartą, kuri buriasi aplink Tave, – aš esu kartu su Jumis. Vanduk, šiandien ir rytoj – mūsų jaunystės dienos. Šiąnakt Tu turėtum mane susapnuoti – aš tuo pasirūpinsiu. Pabučiuok mūsų Daliuką. Būkit palaimintos – Tu ir Daliukas – būkit palaimintos! Mes dar gyvensim, mūsų skausmas pražydės nauja spalvinga gėle! Būk palaiminta, Vanduk!

Tavo Bal

P. S. Ar negalėtum man atsiųsti truputį arbatos?

BSr [1v] //

KOMENTARAI

[1] Minima dvidešimties metų santuokos sukaktis (Balio Sruogos ir Vandos Daugirdaitės vestuvės įvyko Viekšniuose 1924-03-22).

- [2] Laiškas rašytas, praėjus metams ir trims dienoms nuo tremties iš Vilniaus į Stutthofą (Balys Sruoga suimtas 1943-03-16). Vincas Mykolaitis-Putinas panašiu metu prisiminė prieš metus nutikusius įvykius, aptarė jų reikšmę ir visuomenės reakciją: „Šiandien sukanka metai, kai uždarytas Universitetas, suimti ir išvežti Sruoga, Jurgutis, Mackonis ir kiti, iš kurių keliolikos žmonių jau nebėra gyvų. Kokia prasmė tų visų represijų, ir šiandien neaišku. Ar tie žmonės išvežti į koncentracijos stovyklą Stuthofe, ar būtų buvę neišvežti, Lietuvos gyvenimas nė per plauką nebūtų pakitėjęs. O jei nebūtų buvę išvežti, visuomenėj būtų buvę mažiau kartumo, o išvežtiesiems, jų šeimoms ir artimiesiems mažiau beprasmiškos kančios. Kai aš pamąstau apie Sruogą, mano širdį suspaudžia priekaištingas nerimastis. Kodėl mes nieko dėl jo nedarome! Tiesa, Rašytojų draugijos nebėr. Bet yra gi rašytojai, leidėjai, skaitytojai – yra lietuvių visuomenė. Visi tyli, kai koncentracijos lagery ardo sveikatą ir trumpina gyvenimą vienas iš stipriausių rašytojų ir originaliausių mūsų žmonių. Pirmoj eilėj kokį nors demaršą turėjo padaryti rektorius ar Senatas universiteto vardu gal su visos profesūros parašais. Juk išvežti du jo nariai: Sruoga ir Jurgutis. Gal tie demaršai ir neturėtų pasėkų, bet vis dėlto šį tą reikštų, o patiems išvežtiesiems būtų bent moralė paguoda, kad jie nėra pamiršti. Lig šiol nenuilstamą energiją rodo ponias Sr-nė, išvaikščiojusi visas instancijas ir vis dar tebevaikščiojanti, tebeklabinanti. Keista tai, kad išvežtieji laikomi amnestuotais, o vis dėlto nepaleidžiami. Daug jau terminų praėjo, kada jie turėjo būti paleisti. Gera bent tai, kad jų režimas, sako, ten nėra sunkus ir kad gali gauti maisto siuntinius“ (Vincas Mykolaitis-Putinas, „Kovo 17 d., penktadienis“, in: Vincas Mykolaitis-Putinas, *Dienoraštis 1938–1945*, sudarė Virgilija Stonytė, redagavo Danutė Kalinauskaitė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2022, p. 315–316).
- [3] 1944 m. vasario 28 d. Vanda Sruogienė išsiuntė Baliui Sruogai apie 2 klg. siuntinį nr. 14, kuris buvo „gautas“ („Duonos 1 klg., dešros 250 gr., sviesto 300 gr., tabokos balt[as] maišelis, papiros[inio] pop[ieriaus] 2 sąs[iuvinėliai], raudonų serbentų marmelado dėžutė, cukraus 24 gab[aliukai], geros kavos, 3 svogūnai“) (Vanda Sruogienė, „Sąrašas siuntinių, siųstų į Stutthofą“, žr. rinkinys „Koncentracijos stovykla Stutthof (1939–1945)“, in: *BLKMČ BS*); 1944 m. kovo 3 d. Vanda Sruogienė išsiuntė Baliui Sruogai apie 2 klg. siuntinį nr. 15, kuris buvo „gautas“ („Duonos iš Būgių apie 1 1/2 klg., dešros gab[aliukas], medaus dėžutė popierinė, svogūnų, tabokos, papiros[inio] popieriaus“) (Idem, in: *Ibid.*). Siuntiniai nr. 14 ir nr. 15 perduoti per Vokietijos karinio pašto tarnybą (su pažyma „Feldpost“).

- [4] *Kūryba*, redagavo Juozas Keliuotis, Kaunas: Valstybinė leidykla, 1944, Nr. 1, p. 1-64. Žurnale publikuota poezija (Jonas Aistis-Aleksandriškis „Šv. Sebastijonas“, „Žvangučiai“, Bernardas Brazdžionis „Atgailos giesmės“, Friedrichas Hölderlinas „Vakaras“, „Naktis“, vertė Aleksys Churginas, Hansas Carossas „Žvaigždžių daina“, „Kur dingo rožės...“, vertė Bernardas Brazdžionis), proza (Albinas Vaitkus „Šv. Juozapo alus“, Leonas Švedas „Beethoveno penktosios simfonijos atgarsiai“, Jonas Šukys „Vargo žmonės“, Kazys Umbrasas „Verikas“), teatro, poezijos, dailės, literatūros kritika (Stasys Pilka „Petras Vaičiūnas ir lietuvių teatras“, Antanas Miškinis „Mykolas Vaitkus – grožio poetas“, Justinas Vienožinskis „Mūsų dailės gairių beieškant“, Vytautas Kairiūkštis „Hans Holbein, „Jaunesnysis““, Juozas Keliuotis „Hölderlino poeto kelias“), moksliniai tyrimai – straipsniai (Marija Alseikaitė „Baltai priešistoriniais laikais“, Jonas Balys „Ugnis ir jos gerbimas. Lietuvių liaudies tikėjimai ir papročiai“), dailės, muzikos, teatro, knygų apžvalgos (Paulius Augius-Augustinavičius „Mūsų grafikų paroda Berlyne“, Ignas Šlapelis „Vokiečių grafikos paroda“, Juozas Keliuotis „Vytauto Kasiulio kūrinių paroda“, [be autoriaus] „Vilniaus muzikinis gyvenimas“, V. R. „Baleto „Sužadėtinė“ premjera“, [be autoriaus] „„Sužadėtinė““, [be autoriaus] „II Kauno simfoninis koncertas“, [be autoriaus] „III Kauno simfoninis koncertas“, [be autoriaus] „III Kauno simfoninis koncertas“, [be autoriaus] „Mozarto *Requiem* Igulos bažnyčioje“, Juozas Keliuotis „Panevėžio dailės teatras“, Pulgis Andriušis „Praskrendančių kregždžių šešėliai“ [rec. Stepas Zobarskas, Arti žemės, Kaunas: Broniaus Daunoro leidykla, 1943], Pulgis Andriušis „Kiemėnų kaime nieko naujo“ [rec. Petras Rimkūnas, *Kiemėnų kaimas*, Kaunas: Sakalas, 1943], Pulgis Andriušis „Nemalonūs svečiai“ [rec. Stasius Būdavas, *Vidurnakčio svečiai*, Kaunas: Valstybinė leidykla, 1943], Pulgis Andriušis „Užrašai iš mirusiųjų namo“ [rec. Liudas Dovydėnas, *Užrašai*, Kaunas: Broniaus Daunoro leidykla, 1943]). Žurnale *Kūryba* išspausdintos ir šios meno darbų reprodukcijos: Petro Kalpoko „Sielininkai“, Alfonso Krivicko „Senamiestyje“, Vytauto Kairiūkščio „Bukietas“, Viktoro Petravičiaus „Žmonos portretas“, Leonardo Kazoko „Žiema“, Ados Peldavičiūtės „Merginos“, Jono Vaito „Žiema“, Vytauto Kasiulio „Ponios B. K. portretas“, Jono Kuzminskio „Vilnius“, Hanso Holbeino jaunesniojo „Autoportretas“, „Vyro portretas“, „Riterio Charleso Winfieldo portretas“, Hermann Kätelhöno „Senasis kalnų kopėjas“, Hermann Prüssmanno „Motina ir vaikas“, Otto Coestero „Kalnų vaizdas“.
- Žurnale *Kūryba* Balio Sruogos kūryba, kritinės refleksijos apie ją nespausdinta. Rašytojas atsisakė bendradarbiauti šiame žurnale dėl ribotų darbo sąlygų lageryje: „Kol aš kalinys Stutthofe, negaliu būti žurnalo bendradarbis. Jei nori, redaktorius gali parašyti straipsnį apie mano kūrybą (pvz., „Sapiegą“) ir ten pacituoti, ką nori, bet daugiau – nieko“ (žr. Balio Sruogos laišką Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, iš Štuthof – į Vilnių, 1943-10-31); „Žurnalui „Kūryba“ neduok nė vienos eilutės iš mano poezijos: kol aš Stutthof kalinys, negaliu būti tokių žurnalų bendradarbis. [...] Kaip Stutthof kalinys, aš negaliu nei skaityti, nei taisyti korektūros lankų: jei negaliu pabaigti darbo, menininko sąžinė neleidžia man publikuoti kūrinių“ (žr. Balio Sruogos laišką Vandai Daugirdaitei-Sruogienei, iš Štuthof – į Vilnių, 1943-11-07).
- [5] „Prof. Jurgis – profesorius Gerulis, nakis, bet nepamiršęs savo lietuviškos kilmės“ (Vandos Sruogienės pastaba).

[6] „Dėdė Vincas – Putinas Mykolaitis, jis buvo pas save pakvietęs keletą profesorių ir vokiečius iš Šviet[imo] Vad[lybos], mus su Dalia“ (Vandos Sruogienės pastaba).

„Vincą Mykolaitį-Putiną senokai pažinojau, bet labiau iš tolo, nes jis nebuvo dažnas mūsų namų lankytojas – kaip Krėvė, Vaclovas ar Viktoras Biržiškos, Albinas Rimka ir kiti Baliui bei mamai artimi profesoriai. Visad mandagus, korektiškas, tvarkingas, išlygintu kostiumu ir „išlygintos“ laikysenos, jis vis dėlto ryžosi gana pavojingam žaidimui. Pasikvietė kartą jis mamą ir mane į svečius, – buvo surengęs kuklų priėmimą žymiam naciui Kurtui von Pritzwaldui Stegmannui, vokiečių kalbininkui, atsiųstam į Lietuvą, uždarius čia universitetus (jis turėjo aprobuoti dėstytojų rengiamus mokslo darbus). Su tuo nacių jis norėjo pasikalbėti apie Balį ir parodė tikrai didelę drąsą. Putinas aiškino, kad Balys Miuncheno universitete apgynė doktoratą, kad propagavo Lietuvoje vokiečių kultūrą ir į politiką nebuvo įsivėlęs. Užtarėjui antrino ten pat buvęs Vytautas Mykolaitis ir kiti keli profesoriai, kurių, deja, nebeprisimenu. Mama, žinoma, emocingai įtikinėjo, jog Balys nekaltas, ir prašė paveikti gestapą, kad Balį paleistų. Stegmannas nieko nežadėjo, tik ramino: „Jis yra Sopote, manau, laikinai.“ O Sopotas buvo garsus kurortas prie Gdansko, visai nepanašus į baisųjį Stutthofą...

Vakaro nuotaika buvo gana rami, gal kiek įtempta. Stegmannas, tikriausiai norėdamas nuslusti nuo jam nemalonios įkaltų temos, keletą kartų kalbino mane, o arbatėlei pasibaigus nei iš šio, nei iš to pakvietė į rytdienos spektaklį teatre. Aš mandagiai atsisakiau. Buvau ant jo iširdusi, nes dar prie stalo, paklausęs, kiek man metų, pavadino mane „Backfisch“ (atseit pusmergė)...“ (Dalia Sruogaitė, Atminties archeologija, redagavo Donata Linčiuvienė, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2012, p. 64–65)

„1943 m. rudenį gavau žinią, kad Humanitarinių mokslų fakultete mano vyro kolegą, norėdami iškelti jo suėmimo bylą, suorganizavo susitikimą su aukštu nacionalsocialistų pareigūnu dr. Stegemanu, kuriam buvo pavesti universiteto reikalai. Abi su Dalia, jau pavasarį baigusia gimnaziją, buvom pakviestos pas Mykolaičius popiečio kavutei. Mudviejų atsiminimai iš to susitikimo yra labai migloti. Daug laiko praėjo, o jau visos įmanomos instancijos pas nacių dignitorius buvo apeitos, daug kas atmintyje susimaišė.

Neatsimenu, kaip mes buvome svečiui pristatytos ir kas ten dalyvavo – V. Mykolaitis-Putinas, dar keli vyrai, Stegemanas su kažkokiu uniformuotu palydovu, prof. J. Puzinas, tai tikra. Sėdėjom prie stalo, kukliai kavutei serviruoto – ar šeiminingai buvo su mumis – nežinau.

Tačiau man yra aiškus momentas, kada po bendros kalbos buvo užsiminti vykusieji inteligentų suėmimai, įsakmiai politikoje nedalyvavusieji profesoriai, kaip Balys Sruoga. Kalbėjo Putinas apie tai, kaip Sruoga, studijavęs Miunchene, buvęs didelis to miesto mylėtojas, gavęs ten filosofijos daktaro laipsnį, visad Lietuvoje propagavo vokiečių kultūrą. Taip pat jis pridėjo, kad štai čia esanti jo žmona, irgi studijavusi Berlyne istoriją Friedricho Wilhelmo universitete. Tada Stegemanas kreipėsi į mane paklausęs, pas kokį profesorių aš specializavausi. Žaibo greitumu man per smegenis prašovė mintis, kad negaliu pamirėti mano svarbiausio profesoriaus Otto von Hoetscho, nes jis kaip antinacis buvo išvykęs iš Vokietijos. Greit sumečiau ir pasakiau jo asistento pavardę – Stahlinas (irgi žinomo Rytų Europos istorijos specialisto). Bijojau, ar ta pavardė nenuskambėjo panašiai kaip Stalinas, bet greit dar kažką pridėjau ir Stegemanas gyvai atsakė: „O, aš Berlyno universitetą gerai žinau... Taip, taip, labai gaila, kad jūsų vyras suimtas turbūt per nesusipratimą“. Nežinau, ar jis pasakė „suimtas“, ar „išvežtas su kitais“, bet tuoj pridėjo, kad čia reikalas laikinas, jie dabar yra kurorte, berods, Sopote... Melavo, kaip ir visi kiti naciai. Ir intervencija nieko nepadėjo.

Po kiek laiko atsikėlus nuo stalo ėjo kažkokios kalbos. Pastebėjau, kad svečias prisėlino prie Dalios, ją prakalbino, pasirodo, kvietęs su juo ją vykti į teatrą, tik Dalia atsisakė, ir mes išėjom. Mes jau žinojome, kad mūsų suimtieji yra Stutthofe, tik kas tas Stutthofas dar neturėjom supratimo. Spėju, kad Putino žygį, ruošiant susitikimą su įtakingu nacių, karštai rėmė jo žmona, kilusi iš mano vyro kaimynystės ir jaunomis dienomis su juo arčiau bendravusi. Putinas, užstodamas kolegą, parodė nemažą pilietinę drąsą, nes net susitikti su suimtųjų šeimomis kai kam atrodė pavojinga. Ne viena iš mano nelaimės draugių, kalinamųjų žmonių, skundėsi, kad kartais net geriausi jų bičiuliai bijo su jomis susitikti, nusišuka pamatę, bijo bendrauti su jomis. Man to neteko patirti, betgi Putinui už jo tokią aktyvią užuojautą kaip ir jo nuostabų, nuoširdų laišką, kurį esu per rankas gavusi sunkiausiais Stalino teroro laikais, esu giliai dėkinga ir to niekad nepamiršiu.

Chicago, 1991“ (Vanda Sruogienė, „V. Mykolaičio-Putino pastangos gelbėti B. Sruogą iš Stutthof“, in: Atsiminimai apie Vincą Mykolaitį-Putiną, parengė Donata Mitaitė, Vilnius: Vaga, Lietuvos mokslų akademija, Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1992, p. 312–313).